

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Гриценко Аліни Леонідівни
**«ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПОЛЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ
ГУССЕРЛЯ В КОНТЕКСТІ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИХ ШКІЛ ДРУГОЇ
ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.»**

представленої на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 033 Філософія

Загальна оцінка роботи. Дисертаційна робота виконана на 226 сторінках і містить такі складові частини: анотація, зміст, вступ, три розділи, кожен з яких завершується висновком, загальний висновок, додатки, список використаної літератури, що включає 272 джерела, з яких 204 іншомовних. Список джерел відповідає напрямку досліджень, не є надто розгалуженим і включає публікації авторів, які працювали у цьому напрямку досліджень, як на сучасному етапі так і в ретроспективі. Назва роботи відповідає змісту.

Актуальність. Дисертаційне дослідження Гриценко Аліни Леонідівни присвячене феноменологічному проекту одного з провідних німецьких філософів — Едмунда Гуссерля. Здобувачка обґрунтовує важливість звернення до феноменології в сучасних умовах тим, що впродовж останніх десятиліть цей напрям дедалі більше привертає увагу та стає об'єктом активного аналізу в академічному середовищі. Йдеться про різноманітні галузі знань — філософію, психологію, соціологію, когнітивні науки, а також теорії мистецтва, літературознавство, антропологію тощо. Актуальність вивчення феноменології зумовлена як загальнофілософськими трансформаціями, так і тими викликами, з якими стикається сучасне суспільство. Як зазначає здобувачка, нині можна говорити про становлення широкого феноменологічного та суміжного з ним інтелектуального руху, в межах якого дістали подальшого розвитку ідеї про духовну культуру як провідну силу в становленні особистості та як передумову

існування свідомості. Саме ці мотиви стали засадничими в розвитку феноменології та її підходів до осмислення природи свідомості.

У своєму подальшому формуванні феноменологія перетворилася на одну з найперспективніших гуманітарних теорій і методологій. Саме такою постає феноменологія Гуссерля, якщо розглядати її як цілісну філософську систему, сформовану протягом усіх етапів його творчості. Це особливо важливо в контексті впливу феноменології на становлення сучасної філософської герменевтики, яку можна вважати одним із найяскравіших результатів її розвитку. При цьому, попри закиди щодо відсутності прикладного виміру, суб'єктивізму й ідеалізму, феноменологія, на переконання дисертантки, продовжує відігравати провідну роль у дослідженні досвіду, свідомості та мислення. Як слушно вказує авторка, значний потенціал феноменології полягає в її здатності до інтеграції в емпіричні дослідження та застосування в межах новітніх інтелектуальних технологій.

Ідеї засновників феноменології та споріднених з нею теорій, що сформувалися на межі XIX і XX століть, набувають особливої актуальності в контексті сучасних філософських процесів і суспільних викликів. Ці ідеї позначили початок широкого феноменологічного та суміжного з ним інтелектуального руху, в межах якого відбулося подальше осмислення духовної культури як визначального чинника формування індивідуальності та як передумови існування свідомості.

Новизна. Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених феноменології Гуссерля, в Україні дослідження концептуальних аспектів розвитку феноменології представлені відносно скромно. Зростання кількості та різноманіття робіт з феноменології на Заході на тлі їхньої слабкої представленості в Україні зумовлює потребу в комплексному історико-філософському дослідженні концептуальних складових різних підходів до аналізу свідомості. Саме такий комплексний підхід намагається здійснити здобувачка. На основі критичного аналізу робіт Ф. Brentano, К. Штумпфа, А. Майнонга та Е. Гусерля вона виявляє основні недоліки цих підходів до осмислення концептуального поля свідомості та намагається побудувати таку

теоретичну модель свідомості, яка дозволяла б виявити всі надзвичайно різноманітні компоненти досвіду без тих обмежень, які накладає на нього класична феноменологія. Згідно з цією моделлю, свідомість постає вже не як виключно філософсько-теоретичний конструкт з чіткою детермінацією, а, скоріше, як дисипативна структура (структурований хаос), як насамперед живий процес, як екзистенціальний прояв людини, як сама екзистенція, яка розкривається у численних актах світоспоглядання і смислоутворення

На відміну від більшості інших сучасних підходів, які зосередженні переважно на дослідженні методологічних засад феноменології, авторка дисертації акцентує головну увагу на глибоких аспектах людського досвіду і свідомості.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано у відповідності з науково-дослідною темою кафедри філософії Донбаського державного педагогічного університету «Особистість і суспільство в XXI столітті: концепції та тенденції розвитку» (державний реєстраційний номер 0115U003308).

Оцінка змісту роботи, її обґрунтованості та достовірності.

Вступ. У розділі обґрунтовується актуальність обраної теми, формулюються мета, завдання, об'єкт, предмет і методологічні засади дослідження; окреслюється наукова новизна, практична значущість роботи; подаються дані щодо апробації результатів дослідження та публікацій.

Перший розділ присвячено вивченню джерел і історичних передумов виникнення феноменології, а також становленню її засадничих принципів і теоретичних засобів. Аргументується застосування в дослідженні комплексу методів, зокрема: критичного історико-філософського аналізу, системно-структурного та міждисциплінарного підходів, загальнонаукових методів (дедукції та індукції), категоріального й етимологічного аналізу.

У другому розділі показано, що формування феноменологічного методу зумовлене інтелектуальною діяльністю його засновників. Зокрема, аналізується філософія Ф. Brentano, який запропонував нове розуміння психічних феноменів, що більше не розглядалися як другорядні чи менш реальні.

Розглядається концепція А. Майнонга з акцентом на онтологічній проблематиці умовних об'єктів, а також визначається внесок К. Штумпфа у формулювання феноменологічної проблематики. Окрему увагу приділено взаємозв'язкам феноменології з аналітичною філософією, включно з пошуком точок дотику між цими підходами.

Третій розділ зосереджений на дослідженні внутрішньої теоретичної побудови феноменологічних концепцій, з акцентом на їх концептуальній єдності в історичній динаміці. Аналізуються такі ключові категорії, як темпоральність (взаємозв'язок «час – свідомість»), інтенціональність (спрямованість свідомості на об'єкти), процес смислотворення (включно з формуванням ноематичних структур), методологічне осмислення свідомості як дисипативної структури, а також інтерсуб'єктивність і феномен Іншого у контексті концепту «життєвого світу» (Lebenswelt), що був розроблений у пізній період філософії Гуссерля.

Зауваження.

1. У вступі авторка, на мою думку, доволі загально формулює перелік методів, що використано у дисертаційному дослідженні. Так, вона зазначає про застосування історико-філософського методу, проте не деталізує, яку саме його варіацію має на увазі, а також не розкриває, як саме цей метод дозволяє досліджувати становлення феноменології в контексті німецької філософії. Оскільки існують різні підходи до історико-філософського аналізу (наприклад, генетичний, герменевтичний, аналітико-реконструктивний тощо), варто було б вказати, *який саме історико-філософський метод обрано як основний і з яких міркувань*. Крім того, попри згадування низки додаткових підходів (компаративного, міждисциплінарного, категоріального тощо), їх застосування варто було б обґрунтувати більш системно – з вказівкою на функціональне навантаження кожного у структурі дослідження.

2. Водночас, попри широту використаних методів – від історико-філософського аналізу до компаративного і міждисциплінарного підходів – не до кінця зрозуміло, *який саме методологічний підхід є визначальним у дослідженні*, а які є лише допоміжними.

3. У дисертації порушується важливе й перспективне питання зіставлення феноменології та аналітичної філософії, зокрема її логіко-лінгвістичних форм (логічний атомізм, ранній Вітгенштайн), що теж формувалися на межі XIX–XX ст. Проте порівняння цих напрямків вимагає уточнення методологічних рамок: *чи йдеться про паралелі на рівні змісту (питання мови, смислу, пізнання), чи також про порівняння логік філософствування та концептуальних основ.* Висловлене припущення щодо спільного скептичного підходу в обох традиціях заслуговує на глибше обґрунтування, оскільки скептицизм у феноменології має трансцендентально-редукційне коріння, тоді як у Вітгенштайна – радше семантико-аналітичне. Доцільно окреслити, в якому сенсі ці напрями можуть бути «адекватними» для порівняння, попри історичну конфронтацію (наприклад, критику феноменології з боку логічного позитивізму). Таке уточнення зробило б порівняння глибшим, методологічно обґрунтованішим і дозволило б краще виявити філософську цінність цієї зіставної перспективи.

4. У дисертації стверджується, що певні компоненти досвіду не піддаються феноменологічній редукції. Це сутнісне положення є теоретично значущим і демонструє оригінальність авторського підходу. Водночас воно потребує додаткового теоретичного обґрунтування з огляду на ключові положення феноменології Е. Гуссерля. Було б доцільно посилити аргументацію через залучення текстів самого Гуссерля або авторитетних інтерпретаторів його вчення, *аби уникнути ризику надінтерпретації та чіткіше окреслити межі редукції у феноменологічному аналізі.*

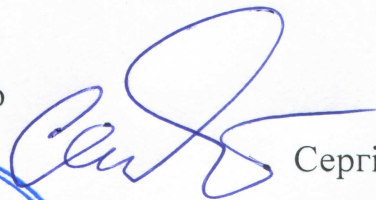
5. У висновках і деяких аналітичних фрагментах дисертації авторка, на мою думку, *не завжди послідовно розмежовує феноменологічне трактування досвіду та темпоральності від психологічного підходу.* Зокрема, в низці випадків спостерігається використання понять, характерних для емпіричної психології, без попереднього уточнення, що йдеться саме про трансцендентальну, а не психологічну свідомість, як це передбачає феноменологічна методологія. На мою думку відбувається змішання рівнів аналізу — емпіричного (психологічного) і апіорного (феноменологічного), що методологічно є неприпустимим у контексті гуссерліанського підходу. Відтак,

варто було б чіткіше окреслити межу між феноменологічним описом досвіду (який має справу з конституцією смислів у свідомості) та психологічною інтерпретацією (яка апелює до емпіричних даних та механізмів психіки). Було б доцільно також пояснити, яким чином у роботі авторка проводить цю межу, якщо вона взагалі передбачалася.

Загалом, вказані зауваження не знижують цінність роботи, а слугують здобувачці більше як побажання та ідеї для майбутнього самовдосконалення.

З урахуванням усього зазначеного вище, вважаю, що дисертаційна робота Гриценко Аліни Леонідівни на тему «Формування концептуального поля феноменології Гуссерля в контексті феноменологічних шкіл другої половини XIX – початку XX ст.» є завершеною самостійною кваліфікаційною науковою працею, що відповідає усім вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 21.03.2022 р. № 341) та Наказу МОН України від 12 січня 2017 року № 40 « Про затвердження вимог до оформлення дисертації», а її авторка - Гриценко Аліна Леонідівна заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 Філософія.

Доктор філософських наук, професор
кафедри філософії Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова

Сергій Секундант

